

Н. М. Далевська

*ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»***ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНИХ СТРУКТУР МІЖНАРОДНОЇ ВЛАДИ
НА НОРМАТИВНО-ЦІННІСНІ ЗАСАДИ
СВІТОВОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ**

У статті аналізуються теоретико-методологічні підходи щодо пояснення впливу інституційних структур міжнародної влади на нормативно-ціннісні засади світового інтеграційного розвитку, обґрунтовано тенденцію до оформлення багатополусної конфігурації зв'язків, відносин та взаємодій між акторами міжнародних відносин, визначено чинники трансформації інституційних структур міжнародної влади та адаптаційних властивостей світової системи господарства.

Ключові слова: міжнародна влада, інституційні структури, інтеграційний розвиток, міжнародні відносини, міждержавне співробітництво, світова система господарства.

В статье анализируются теоретико-методологические подходы относительно влияния институциональных структур международной власти на нормативно-ценностные принципы мирового интеграционного развития, обоснована тенденция к оформлению многополюсной конфигурации связей, отношений и взаимодействий между акторами международных отношений, определены факторы трансформации институциональных структур международной власти и адаптационных свойств мировой системы хозяйства.

Ключевые слова: международная власть, институциональные структуры, интеграционное развитие, международные отношения, межгосударственное сотрудничество, мировая система хозяйства.

The article analyzes theoretical and methodological approaches with regard to the influence of institutional structures of international power upon normative and value principles of the global integration development, substantiates the tendency towards the formation of multipolar configuration of connections, relations and interactions between actors of international relations, and determines factors of transformation of institutional structures of international power and adaptation properties of the world economic system.

Keywords: international power, institutional structures, integration development, international relations, interstate cooperation, world economic system.

Системні геополітичні та гео економічні трансформації кінця ХХ – початку ХХІ ст. визначили відповідні зміни у архітектоніці міждержавної взаємодії. Процеси глобалізації світової економіки, інформаційно-технологічна революція, участь більшості держав світу в діяльності ООН та інших міжнародних організаціях свідчать про розширення масштабів взаємодій акторів міжнародних відносин. Понад те, новітні інформаційно-комунікаційні технології дають можливість акторам міжнародних відносин своєчасно реагувати на зміни впливу інституційних структур міжнародної влади на нормативно-ціннісні засади світового інтеграційного розвитку.

Теоретичними дослідженнями різних аспектів впливу інституційних структур міжнародної влади на засади світового інтеграційного розвитку займалися такі вчені, як Дж. Аррігі [1], С. Амін [2], У. Бек [3], О. Білорус [4], І. Валлерстайн [5], А. Гальчинський [6], В. Дементьев [7], М. Кастельс [8], Г. Колодко [9], Дж. Нейсбіт [10], М. Портер [11], Дж. Розентау [12], В. Сіденко [13], Дж. Стігліц [14], А. Толстухов [15], Е. Тоффлер [16], Ф. Утар [2], С. Шергін [17], А. Філіпенко [18] та інші.

Дослідники акцентують увагу на принципово нові тенденції світового інтеграційного розвитку, що у ряді випадків призводять до виникнення внутрішніх і регіональних конфліктів, які ставлять перед державами і міжнародними

організаціями, як суб'єктами міжнародних відносин, завдання щодо їх упорядкування, локалізації і врегулювання.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів щодо пояснення впливу інституційних структур міжнародної влади на нормативно-ціннісні засади світового інтеграційного розвитку, визначення чинників трансформації інституційних структур міжнародної влади та адаптаційних властивостей світової системи господарства.

Сучасні тенденції світового економічного розвитку, зокрема, збільшення інтенсивності обміну капіталу, товарів, послуг, робочої сили, інформації, диверсифікація міжнародних економічних відносин, домінування у інфраструктурі господарської діяльності і виробничих процесах інформаційно-комунікаційних систем зумовлюють загострення проблеми трансформації інституційних структур міжнародної влади.

Визначаючи проблему світових конфліктів і перерозподілу влади, Е. Тоффлер зазначає: «Ми вступаємо в еру метаморфоз влади. Ми живемо в момент, коли вся структура влади, що скріплювала світ, дезінтегрується. Цілком інша структура набуває форми. І це відбувається на всіх рівнях людського суспільства» [16, с. 22–23]. Е. Тоффлер досліджує трансформації влади, які відбуваються в бізнесі, економіці, політиці і світі взагалі в епоху «суперіндустріального» інформаційного суспільства. Базовими категоріями влади з точки зору її розподілу між основними світовими гравцями для Е. Тоффлера є насильство, багатство і знання. Тобто, влада, як примус стосовно людей діяти певним чином, використовує або силу, або економічну могутність, або перевагу у знаннях (розумі), – чи, власне, певну комбінацію цих чинників. Але якщо раніше в цій тріаді гору брали перші два фактори – або сила, або багатство, – то основна метаморфоза сучасної влади полягає в тому, що «і сила, і багатство стали вражаюче залежати від знання» [16, с. 39].

За визнанням М. Кастельса, «новий світ набув обриси в кінці нашого тисячоліття. Він зародився десь в кінці 1960-х – середині 1970-х рр. в історичному співпаданні трьох незалежних процесів: революції інформаційних технологій; кризи як капіталізму, так і етатизму, з їх наступною реструктуризацією; розквітом культурних соціальних рухів, таких як лібертаризм, боротьба за права людини, фемінізм, захист навколишнього середовища. Взаємодія між цими процесами і спровокована ними реакція створили нову домінуючу соціальну структуру, сітьове суспільство; нову економіку, інформаційно-глобальну; і нову культуру, культуру реальної віртуальності. Закладена в цій економіці, в цьому суспільстві і цій культурі логіка також лежить в основі суспільних дій і соціальних інститутів взаємозалежного світу» [8, с. 336–337].

Досліджуючи динамічні зміни, що відбуваються у світі, І. Валлерстайн визначав, що сучасний стан світ-системи характеризується відхиленням від стану рівноваги та досягненням точки біфуркації, «соціум першої половини ХХІ століття за своєю складністю, нестійкістю і водночас відкритістю набагато перевищить все бачене нами в столітті ХХ. Сучасна світ-система, як система історична, вступила в стадію завершальної кризи і навряд чи буде існувати через п'ятдесят років» [5, с. 5]. При цьому важливо враховувати, що з одного боку, актори міжнародних відносин координують свою діяльність за допомогою нових систем транспортних і інформаційних комунікацій, а з іншого боку, поділений колись на сфери впливу між декількома імперіями і військово-політичними блоками світ після розпаду колоніальної системи, Радянського Союзу і світової системи соціалізму виявився політично і економічно більш ніж раніше

диференційованим. Як наслідок, 10% населення споживає 90% природних багатств. 20% жителів планети контролює 70% глобальної торгівлі товарами і надання послуг. США, охоплюючи 4% населення світу, використовують 40% світових споживчих ресурсів [19, с. 8].

Звернемо увагу на те, що сучасна світова система господарства характеризується підвищеним впливом фінансових організацій на інституціональне управління політикою і економікою на глобальному, регіональному і національному рівнях. У стосунках з фінансовими організаціями національні держави не є привілейованими і конкурують за капітал поряд з іншими суб'єктами світового господарства. Така система відрізняється від попередньої, Бреттон-Вудської, в якій міжнародні фінанси розташовувалися у сфері міждержавних відносин [20, с. 20]. Як наслідок, відбувається зниження ефективності традиційних інструментів національної зовнішньоекономічної політики (валютні та курсові регулятори, тарифне регулювання зовнішньої торгівлі, нарощування експортної потужності держави), яке країни намагаються компенсувати розширенням спектра власне регулюючих заходів в зовнішньоекономічній сфері та налагодженням дво- та багатостороннього міждержавного співробітництва.

Будучи найвищою формою кооперативних зв'язків між державами, міжнародні інститути здатні виконувати казуальні та конститутивні функції як на рівні акторів, обумовлюючи їхні властивості та моделі поведінки і надаючи їм додаткові канали впливу, так і на рівні структури системи, створюючи миротворчі принципи регулювання міжнародних процесів та фіксуючи певну конфігурацію позицій акторів міжнародних відносин по відношенню до того чи іншого об'єкту регулювання. Головна концептуальна і методологічна складність теоретичного аналізу міжнародних інститутів пояснюється їхньою подвійною природою – вони наділені як функціональними якостями структури, так і поведінковими якостями акторів [21]. Але, як зауважує Н. Липко, інтернаціоналізація національних регуляторних систем із передачею певних повноважень національних урядів у зовнішньоекономічній сфері на рівень двосторонніх та багатосторонніх торговельно-економічних угод та домовленостей різного типу провокує своєрідний парадокс: країни мають відмовитися від частини національного суверенітету, щоб його зберегти. І, якщо міждержавне економічне співробітництво є, як правило, добровільним, то взаємовідносини із ТНК країн-лідерів на ринках інших країн є, переважно, вимушеним із недостатньо прозорими переговорно-узгоджувальними процедурами [22, с. 419].

Зокрема, Т. Парсонс, кажучи про соціальну дію в термінах норми, наголошує: коли нормативний елемент наражається на опір у перебігу реалізації соціальної дії, це стає джерелом соціальної напруженості й потенційного конфлікту [23, с. 480]. За таких умов постає проблема перегляду нормативно-ціннісних засад світового інтеграційного розвитку. При цьому необхідність у діяльності інститутів міжнародної влади для управління багатьма сферами міжнародного життя внаслідок глобалізації та посилення взаємозалежності не тільки зберігається, але й підвищується. О. Шаповалова зазначає, що складається парадоксальна ситуація, коли функціональна цінність міжнародних інститутів зростає, а політична знижується. Тому перед світовою спільнотою стоїть нагальна дилема, або адаптувати інституційний вимір міжнародної системи у відповідності з нинішніми структурними тенденціями і таким чином забезпечити кооперативний характер міжнародних відносин, або покладатися на позаінституційні механізми утвердження політичного балансу, зберігаючи внутрішню цілісність діючих інститутів, що, втім, не гарантує превалювання кооперативних принципів взаємодії [24, с. 216–217].

На думку Дж. Сороса, глобалізація не сприяє виникненню рівних можливостей між окремими країнами світу, оскільки, по-перше, фінансові ринки регулюються «консорціумом регулюючих органів, який представляє розвинені країни світу», а, по-друге, США, які володіють правом вето у Світовому банку та Міжнародному валютному фонді, є «рівнішими» за інші країни [25, с. 134]. Але, разом з тим, не можна не помітити, що в останні роки стійкою тенденцією міжнародних відносин стає зміна якісного та кількісного складу акторів міжнародних відносин, а саме держав, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, окремих соціальних груп, громадських рухів та осіб, що призводить до ускладнення та формування між ними надзвичайно складних комплексів взаємодій. Разом із тим, значна кількість держав втрачає свою роль домінуючої форми організації соціально-політичного простору. Це, зокрема, стосується так званих «держав, що занепадають» (failed states), держав, «що не відбулися», «крихких» (fragile) держав. У той же час зростає кількість недержавних акторів. Значні зміни спостерігаються в ієрархії акторів міжнародних відносин. Відбувається послаблення базових інститутів міжнародного регулювання, які виявилися неспроможними протидіяти сучасним викликам та загрозам [26, с. 66].

Внаслідок цього на початку XXI століття посилюється тенденція до оформлення багатополусної конфігурації зв'язків, відносин та взаємодій між акторами міжнародних відносин з різними центрами тяжіння. Зрозуміло, що в результаті збільшення кількості складових елементів та їх взаємопов'язаності поміж собою трансформується сама структура світової системи господарства і, відповідно, нормативно-ціннісні засади світового інтеграційного розвитку.

Таблиця 1

Формування нормативно-ціннісних засад світового інтеграційного розвитку

Чинники трансформації інституційних структур міжнародної влади	Адаптаційні властивості світової системи господарства	Нормативно-ціннісні засади світового інтеграційного розвитку
Розвиток сучасних інформаційних технологій	Зрушення в економічній та комунікаційних сферах, криза соціальних інститутів, зміна парадигми світового економічного розвитку	Диверсифікація міжнародних економічних відносин, трансформація ролі держави в економічному і політичному житті суспільства, посилення міждержавного регулювання
Поширення глобальних інформаційних мереж	Вертикальна дезінтеграція транснаціональних корпорацій, підвищення інтегрованості світових фінансів	Створення мереж і нових корелятивних взаємозв'язків між елементами міжнародної системи
Зміни в ієрархії акторів міжнародних відносин	Послаблення базових інститутів міжнародного регулювання (ОЕСР, МВФ і спеціалізованих організацій ООН), які виявилися неспроможними протидіяти сучасним викликам та загрозам	Розробка нових правил поведінки суб'єктів на світовій арені, посилення процесів інституціоналізації інтересів акторів міжнародних відносин на засадах стратегічного партнерства
Активізація розвитку регіоналізації	Формування нових торговельно-економічних блоків між країнами, що мають різний рівень соціально-економічного розвитку (інтеграційні угоди «Північ–Південь»), посилення й поглиблення інтеграцій та взаємодії країн «Північ–Південь»	Домінування міжнародного внутрігалузового поділу праці, захист навколишнього природного середовища, посилення ефективності глобального управління, інституційна інтеграційних інтересів акторів міжнародних відносин

Одночасно з руйнацією біполярного світового порядку відбувається прискорений процес трансформації Вестфальського порядку. Національні держави з'єднуються і перез'єднуються сьогодні у складних економічних, організаційних, адміністративних, правових і культурних процесах і структурах, які обмежують і контролюють їхню дієвість на нормативно-ціннісних засадах світового інтеграційного розвитку (табл. 1).

Виходячи з названих тенденцій, О. Білорус справедливо зауважує, що є всі підстави вважати, що почався і поглиблюється кризовий спад в умовах нової глобалізованої економіки. Система глобалізму не стала антикризовим механізмом. З цієї точки зору трансформація глобального корпоративізму, або системи корпоративного глобалізму, в систему взаємовигідної інтеграції й координації розвитку всіх країн світу є неминучою [4, с. 51].

Отже, легітимна можливість впливу інституційних структур міжнародної влади на нормативно-ціннісні засади світового інтеграційного розвитку визначається станом розвитку сучасної системи міжнародних відносин та нормами, правилами, механізмами завдяки яким здійснюється управління світовою системою господарства.

Висновки. Динамічні процеси трансформації інституційних структур міжнародної влади виступили каталізаторами творення концептуального забезпечення відповідної структури міждержавних взаємовідносин на нормативно-ціннісних засадах світового інтеграційного розвитку. Взаємовідносини акторів міжнародних відносин, кількість яких постійно зростає, а ступінь взаємозалежності посилюється, перебувають під впливом складних та багатограних процесів світового інтеграційного розвитку, які разом з іншими факторами обумовлюють трансформацію інституційних структур міжнародної влади. Насамперед, це наявність наднаціональних владних структур різних рівнів і масштабів, які базуються на можливостях застосування потенціалу світового інтеграційного розвитку. Водночас необхідність комунікативної дії акторів в межах світового політико-економічного простору і спільна відповідальність щодо проблем, пов'язаних з навколишнім середовищем, визначають використання когнітивного виміру нормативної бази процесів інституціоналізації інтересів акторів міжнародних відносин на засадах стратегічного партнерства

Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямі є визначення геостратегічної специфіки інтеграційних регіональних процесів в межах світового політико-економічного простору.

Бібліографічні посилання

1. Джованни Арриги Адам Смит в Пекине: Что получил в наследство 21 век / Джованни Арриги; пер. с англ. Т. Б. Менская. – М. : Институт общественного проектирования, 2009г. – 456с.
2. Глобализация сопротивления: Борьба в мире / отв. ред. С. Амин и Ф. Утар : пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А. В. Бузгалина. – 2-е изд. – М.: Книжный дом и «ЛИБРОКОМ», 2009. – 309 с.
3. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / У. Бек; пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника; послесловие В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. – М. : Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
4. Білорус О. Глобальні тенденції розвитку та трансформації геополітичних і гео економічних стратегій / О. Білорус // Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – 2009. – Вип. 15. – С. 50–61.
5. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI в. / И. Валлерстайн ; пер. с англ. под ред В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – 368 с.

6. **Гальчинський А.** Криза і цикли світового розвитку / А. Гальчинський. – К.: АДЕФ-Україна, 2009. – 392 с.
7. **Дементьев В.** Экономика как система власти : монография / В. Дементьев. – Донецк : Друк-Инфо, 2006. – 404 с.
8. **Castells M.** The Information Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. – Oxford : Blackwell Publishes, 1998. – Vol. III. End of Millenium. – 418 p.
9. **Колодко Гжегож В.** Мир в движении / Г. В. Колодко ; пер. с пол. Ю. Чайникова. – М. : Магистр, 2009. – 575с.
10. **Нейсбит Дж.** Мегатренды / Дж. Нейсбит ; пер. с англ. М.Б. Левина. – М. : ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380 с.
11. **Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. под ред. и предисл. В. Д. Шетинника]. – М. : Международные отношения. – 1993. – 896 с.
12. **Rosenau J.** The Study of World Politics / J. Rosenau. – L.–N.Y.: Routledge, 2006. – Vol. 1: Theoretical and Methodological Challenges. – 320 p.
13. **Сіденко В.** Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи / В. Сіденко // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 18–31.
14. **Стиглиц Дж.** Глобализация: тревожные тенденции / Дж. Стиглиц ; пер. с англ. Г. Пирогова. – М. : Национальный общественно-научный фонд, 2003. – 304 с.
15. **Толстоухов А.** Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє / А. Толстоухов. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 308 с.
16. **Тоффлер Э.** Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2004. – 781 с.
17. **Шергін С.** Трансформація взаємодій міжнародно-політичних акторів в умовах послаблення глобального лідерства США / С. Шергін, М. Фесенко // Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – 2009. – Вип. 15. – С. 346–355.
18. **Филипенко А.** Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. Филипенко. – М. : Экономика, 2010. – 511 с.
19. **Мариносян Х.** Императивы модернизации национального государства в эпоху глобализации / Х. Мариносян // Философские науки. – 2011. – № 1. – С. 5–17.
20. Негосударственные участники мировой политики / под ред. М. М. Лебедевой, М. В. Харкевича. – М. : Аспект Пресс, 2013. – 241 с.
21. **Haas P.** Pragmatic Constructivism and the Study of International Institutions / P. Haas, E. Haas // Millennium: Journal of International Studies. – 2002. – Vol. 31, No. 3. – P. 573–601.
22. **Липко Н.** Особливості зовнішньоекономічної політики держав в умовах глобалізації / Н. Липко // Вісник Львівського університету. – 2009. – Серія екон. – № 42. – С. 417–422.
23. **Parsons T.** The Structure of Social Action: a study in social theory with special reference to a group of recent European writers / T. Parsons. – N.Y.: Free Press, 1949. – 817 p.
24. **Шаповалова О.** Структурна роль міжнародних інститутів у системі міжнародних відносин / О. Шаповалова // Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – 2010. – Вип. 16. – С. 212–218.
25. **Soros G.** Das Ende der Finanzmärkte und deren Zukunft: die heutige Finanzkrise und was sie bedeutet / G. Soros. – München : FinanzBuch Verlag GmbH, 2008. – 174 s.
26. **Манжола В.** Інститути і суб'єкти глобального управління / В. Манжола, В. Романова // Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – 2010. – Вип. 16. – С. 64–70.
27. **Архангельская А.** БРИК становится БРИКС / А. Архангельская // Азия и Африка. – 2011. – № 9. – С. 2–5.
28. **Ільющенко Г.** Проблеми правового регулювання економічної концентрації / Г. Ільющенко // Экономика и право. – 2007. – № 3. – С. 84–87.
29. **Подгусков В.** Институционально-правовые основы внешнеполитической деятельности Общего рынка стран Южного конуса (МЕРКОСУР) / В. Подгусков // Власть. – 2010. – № 11. – С. 54–57.

Надійшла до редакції 11.02.15